PİRİ REİS VE *MÜNTEHAB-I KİTAB-I BAHRİYE*

Mine Esiner Özen[*]

Büyük denizci Piri Reis'in, Osmanlının denizci kenti olan Gelibolu'da doğduğu kabul edilmektedir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, hayatı hakkında *Kitab-ı Bahriye*'de yazdıkları ile tarihteki olaylar karşılaştırıldığında, 1465'ten sonra doğmuş olabileceği anlaşılıyor.[1]

Adı Muhyiddin Piri'dir[2] ve ünlü Türk denizcisi Kemal Reis'in kardeşi Hacı Mehmed'in oğludur.[3]

Aslında Piri Reis'i tanımak için en iyi kaynak *Kitab-ı Bahriye'*dir. Hayatıyla ilgili ipuçları kitabıyla içiçedir. Buradan öğrendiğimize göre, Piri küçük yaşta denizciliğe başlamıştır. O yıllarda Gelibolu'da yaşayan birinin denizciliğe heveslenmesi de olağandır.

Gelibolu daha Bizans devrinde bir deniz üssü idi. Düzenli ve büyük ilk Osmanlı tersanesi de Gelibolu'da inşa edilmiştir. Yıldırım Bayezid devrinde başlayan inşaatla (1390), iç kale takviye edilmiş, iç içe iki havuzdan oluşan sun'i liman temizlenmiştir. Bu limanla birlikte yapılan gemi inşa tezgâhları, malzeme muhafaza depoları, gemilerin su ihtiyacını temin için sahile yakın çeşmeleri, peksimet fırınları ve baruthaneleri ile Gelibolu tersanesi tamamlanmıştır.[4]

Gelibolu'nun on dördüncü asır başlarına kadar kaptanların ikamet mahalli olduğu görülüyor; daha sonraları Kaptan Paşa'lar İstanbul'da bulunmakla beraber Gelibolu sancağı Kaptan Paşa Eyaletine tabi paşa sancağı idi.[5]

Büyümekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz hakimiyetini ele geçirmek için yaptığı seferlerin hareket noktası Gelibolu olmuştur. Burada yetişen Piri, amcası Kemal Reis'in yanında denizciliğe başlamış; 1481'de Eğriboz Bahriye

---

[*] Süleymaniye Kütüphanesi Emekli Müdür Yardımcısı.

1 Doğum tarihi olarak 1465-1470 yılları arası gösterilmiştir. Bkz. Afet İnan, *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri,* Ankara 1983, s.9; Fuad Ezgü, "Piri Reis," *İslam Ansiklopedisi,* M.E.B. 1964, c.IX, s.561-565.

2 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul 1342, c.III, s.315, not 5)'nde adını, Piri Reis, Ahmed b. Ali el-Hac Mehmed el-Karamani Larendevi olarak göstermiştir.

3 *Kitab-ı Bahriye*'nin 932/1526 tertibinde adı *"biraderzade-i Merhum Reis Gazi Kemal"* olarak yazılmıştır; ancak aynı kitabın 927/1521 tertibi nüshalarıyla *Sicill-i Osmani*'de (Mehmed Süreyya, 1311 H., c.III, s.44) de *"hemşirezade-i Reis Gazi Kemal"* biçimindedir.

4 İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire,* Ankara 1992, TTK Basımevi, s.14.

5 İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı,* Ankara 1984, TTK Basımevi, s.394-395.

Mısır seferinden sonra Gelibolu'da dinlenmeye çekilmiş; yıllardır *"Bahriye"* için topladığı notlarını düzenleyerek, kitabın ilk tertibini 927 H./1521 M.'de tamamlamıştır.

Kitabında savaşlarından ve Akdeniz'in canlı ticaret hayatından çok az bahsetmiştir. Ama özellikle denizcilere rehber olması amacıyla, dolaşıp gördüğü Akdeniz'in kıyılarının ve adalarının yerleşim yerlerini, harabelerini, limanlarını, sularını, denizde olan taşlarını, sığlıklarını, taş ve sığlıkların sözü edilen limanın hangi tarafında bulunduğunu, hangi rüzgâra açık ya da kapalı olduğunu, limanın genişliğini veya darlığını, ne kadar gemiyi barındırabileceğini, adaların kıyıya ve birbirlerine uzaklıklarını, adaların neresinde geçit olduğunu, denizden görünen alametini *"bi-kusur"* olarak kaydetmiştir.

1524'te Kanuni Sultan Süleyman, bir anlaşmazlığı halletmek üzere Sadrazam İbrahim Paşa'ya Mısır'a gitmesini buyurur. Paşa, mükemmel gemiler hazırlatır ve bir kılavuz arar. *"Sanatında tedbirli ve gayretli, dikkatli bir hocamız vardır Muhyiddin oğlu Piri denizlerin reisidir"* derler.[10]

Piri kılavuz olur, ancak sonbaharın şiddetli fırtınaları yüzünden yola devam edemeyen gemiler Rodos'a sığınmak zorunda kalırlar. Piri bu yolculukta İbrahim Paşa ile yakından tanışır. Fırtınada sık sık *Bahriye*'deki notlarına başvurduğunu görünce, Paşa da kitabı ister ve inceler. Deniz ilminde ustalıklı olduğunu görünce bu hizmete yardım etmek isteyerek *"Kitabı düzeltip tamamla getir, Cihan Şahı Kanuni Sultan Süleyman'a sunalım"*der.[11]

Piri de kitabı 932 H./1526 M.'de yeniden düzenleyip beyaza çeker[12] ve İbrahim Paşa aracılığıyla Kanuni'ye sunar. Bu, *Kitab-ı Bahriye'nin* ikinci tertibidir ve Akdeniz'in anlatıldığı ana metnin başında, Kemal Reis ile denizde dolaşmalarını, donanmaya katılmalarını, fırtına ve rüzgârları, pusulayı, haritayı ve dünyadaki denizleri anlatan 972 beyit; sonunda da 91 beyitlik bir bitiş manzumesi ile tarih beyti yer almıştır:[13]

Tamam itdük sözü bulup muradı (Muradi)
Didük tarihi ana feyz-i hadi.

---

10 Ayasofya 2612, *Kitab-ı Bahriye*, yaprak 425b.

11 Kitab-ı Bahriye, yaprak 426b-427a.

12 Beyaza çekmek: yazma eser müsveddesini temize çekmek.

13 Başı ve sonu manzum yazılmış olan *Kitab-ı Bahriye*'nin bu tertibinin, Gazavat-ı Hayreddin Paşa'yı da yazmış olan Seyyid Muradi'ye yazdırıldığı, Karatay *(Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Katalogu,* No.1336) ve yabancı kataloglarda belirtilmiştir. Bu konuda ayrıca bkz. Afet İnan, *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri,* Ankara 1983, TTK Basımevi, s.18.

Eseri takdirle karşılanınca bir dünya haritası daha yapıp Padişah'a sunmuştur (1528). Eldeki Kuzey Amerika haritası bunun bir parçasıdır.[14]

Bu tarihten sonrası için Piri'nin kendi kaydı yoktur. Güney denizlerinde görevlendirildiğini belgeler bize gösteriyor. 1547'de Piri Reis Hint Kaptanı[15] tayin edilmiştir. Piri, Süveyş'ten hareketle Aden'e gelmiş; 1549'da Aden fethedilmiştir.[16]

Daha sonra Maskat ele geçirilmiş; Hürmüz muhasara edilmiş ancak Piri bu seferi sonuçlandıramamıştır. Basra Valisi Kubad Paşa'nın kışkırtması ve Mısır Beylerbeyi Davud Paşa'nın iftira mektupları üzerine Kanuni Sultan Süleyman idam fermanını göndermiş ve Piri Reis Mısır'da katledilmiştir (1554).

Piri Reis korsan, donanmada reis, Hint Kaptanı ama hepsinden fazla *Kitab-ı Bahriye'si* ile yüzyıllarca denizcilerimize yardımcı olmuş bir deniz bilginimizdir. Seferler yapmış, gördüklerini yazmış, eline geçen eser ve haritaları incelemiş, topladığı bilgilere dayanarak kendi kitap ve haritalarını oluşturmuştur. Elimize geçen eserleri, iki ayrı dünya haritasının parçaları ile *Kitab-ı Bahriye*'sidir.

1998 yılına kadar, ülkemizde Piri Reis ile ilgili olarak yayımlanan eserlerde, *Kitab-ı Bahriye*'nin dünyada toplam 29 nüshası bulunduğu yazılmıştır. Yurtdışında ise 1992'de Svat Soucek, *Islamic Charting in the Mediterranean* adlı çalışmasında nüshaların listesini detaylı olarak vermiş ve sayısını 38'e çıkarmıştır.[17] *Piri Reis and His Charts*'da verilen listede bu sayı 42'ye ulaştı:[18] *Bahriye*'nin 927/1521'de tertib edilmiş olanına ait İstanbul kütüphane ve müzelerinde 16, yurtdışında 10 nüsha olmak üzere toplam 26 nüsha (ki bunlardan Kandilli Rasathanesi nüshası haritasız metindir); 932/1526 tertibine ait ise İstanbul'da 10, yurtdışında 6 nüsha olmak üzere toplam 16 nüsha (bunlardan Süleymaniye Kütüphanesi Husrev Paşa 264 nolu nüsha haritasız metin; TSM Kütüphanesi B.

---

14 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 1824 numarada kayıtlıdır.

15 Kızıldeniz'deki deniz kuvvetlerine kumanda eden makamın ismi önceleri "Süveyş Kaptanlığı", donanmanın adı ise "Bahr-i Ahmer Filosu" idi. On altıncı yüzyılın ilk yarısında bunlar kullanılmış; on altıncı yüzyılın ortalarından sonra filonun adı Hint Donanması, yönetici makamın adı ise Hint Kaptanlığı olmuştur. Cengiz Orhonlu, *Hint Kaptanlığı ve Piri Reis, Belleten,* c. 34, Ankara 1970.

16 Cengiz Orhonlu, *aynı eser,* s.235-254.

17 Bu çalışma için bkz. S. Soucek, "Islamic charting in the Mediterranean", *The History of Cartography volume two, book on: Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies,* Chicago&London 1992, s.263-292.

18 M. Esiner Özen, *Piri Reis and his Charts,* Istanbul 1998, s.20-22.

338, Bologna M 3609 ve Halili Koleksiyonu Ms. 718 nolu nüshalar metinsiz haritalardır) bulunduğu tesbit edildi.[19]

Yazımızın konusu olan *Müntehab-ı Kitab-ı Bahriye* nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi 227 numarada kayıtlıdır: *Bahriye'd*en seçilmiş metnin yer aldığı bu nüsha, Türkçe, talik kırması hatla 285x190-205x95 mm. ölçüsünde, genelde 33 satırlı, 98 yaprakta, suyollu çan filigranlı kağıda, 1055 H./1645 M. yılında yazılmıştır. Sayfa kenarlarında sah (doğru) ve minhu (ondan) işaretli açıklamalar yer almıştır. Kimi tam sayfada kimi yazı kenarında olmak üzere, *Bahriye*'ye ait 92 harita vardır. Ayrıca 4–26. yapraklar arasındaki alıntılar içinde 12 çizim ve harita daha bulunmaktadır. Sözbaşları ve cedveller kırmızıdır. Sırtı bordo meşin, ebru kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindedir. Başta Mustafa Aşir Efendi'nin 1161 H.-1748 M. tarihli vakıf mührü basılıdır.

Müntehab-ı Kitab-ı Bahriye'nin, Topkapı Sarayı Müzesi, Revan 1640/1 numarada kayıtlı bir nüshası daha bulunmuştur.[20]

Coğrafya-yı Bahriye el-Müsemma Tuhfetü'l-Kibar adıyla kayıtlı bu nüsha talik kırması hatla, 322x180 mm ölçüsünde, genelde 27 satırlı, 1b-95a yaprakta, taç ve üzüm filigranlı kâğıda yazılmıştır. Aşir Efendi nüshasındaki sah'lar yerlerine yerleştirilmiş, ancak bu nüshada 29a yaprağında 1. ve 23. satırlarda atlanan kısımlar kırmızı sah işaretiyle eklenmiştir. Minhu işaretlilerle *Muhit, Tuhfe, Hudud* v.s. eserlerden alıntılar *Bahriye'*ye dahil edilmeyip kenarlarda bırakılmıştır. Bu nüshada harita yoktur ama *"cezirenin sureti bu üslup üzeredir"* gibi yazılar aynen istinsah edilmiştir. Sözbaşları ve noktalar kırmızıdır. Kırmızı deri, miklepli bir cilt içindedir. Temize çekilmiş bir nüsha gibi göründüğü halde hattı kötüdür.

Aşir Efendi 227 nolu nüshanın 1a sayfasında kırmızıyla eserin adı yazılıdır: *Müntehab-ı Bahriye-i Piri Reis b. el-Hacı Mehmed Reis Hemşirezade-i Kemal Reis.* Altında: *"Piri Reis Akdeniz sevahili ve cezairi ve mesaliki ahvali ve limanları ve suları ve tasları ve sığları bir kitap (tertip) edip namına Bahriye demiş idi... Kitab-ı mezbur iki nüshadır. Biri nevi tafsil üzere evveli manzum biri ondan müntehab şeklinde cümle nesirdir ikisi dahi görülüp bazı zamime ile bu evrak onlardan intihab olundu... Bu kitap 927'de Gelibolu'da tertib olundu."* denilmektedir. Bu bölüm Revan nüshasında yoktur.

---

19 16 Aralık 1990'da Birkökler Vakfından Maçka Mezat Müzayedesinde satılmış olan 1091 H./1680 M. tarihli, renkli haritalı, 300x210 mm. ölçüsündeki *Kitab-ı Bahriye* nüshası, hangi koleksiyonda olduğu kesin olarak bilinemediği ya da herhangi bir yayında çıkmadığı için, listeye alınmamıştır. Ayrıca listede de yer almış olan Atatürk Kütüphanesi, M. Cevdet O.30 numaralı nüsha için bkz. M. E. Özen, "Farkedilmemiş bir *Kitab-ı Bahriye* nüshası," *Antik ve Dekor,* sayı: 50, İstanbul Ocak 1999, s.174-176.

20 F. Sarıcaoğlu, *aynı makale,* s.23.

Başta da belirtildiği üzere *Bahriye*'nin biri 927'de (1521) nesir ve diğeri 932'de (1526) manzum-nesir tertib edilmiş iki versiyonu vardır. *Müntehab*'da *Bahriye*'nin iki versiyonu da görüldü denilmekle birlikte, metinler karşılaştırılınca, elimizdeki nüsha çoklukla birinci versiyondan seçilmiş görülüyor.

2a'da *"Zikr-i Kavaid-i Harait"* başlığı altında haritanın kuralları, neden tek harita değil de kitap oluşturulduğu, rüzgârlar *(Bahriye'den)* özetlenmiştir. 2b'de harita işaretleri ve Portekizliler, 3a'da *Ahval-i Çin,* Portekizlilerin Hind'e varması; 3b'de Bahr-i Hind'de gezen gemiler kısaca anlatılmıştır. Bunlar da *Bahriye*'den alınmıştır.

4a'da kırmızıyla bir açıklama yer alır: *"Bu mahalden yirmi altıncı kağıda varınca Piri Reis Bahriye'sinden değildir. Gayrı kitaplardan ilhak olunmuştur ve sonra dahi nice ilhakat (katma, katıştırma) vardır."* Bu sayfada *Fasl-ı salis* başlığı altında *iklim-i hakiki* (yedi iklim) ve *iklim-i örfi* (memlekete göre yirmisekiz iklim) anlatılıp küre-i arz ekalim-i seb'a içinde zikrolunup şekli çizilmiştir. 4b-5a yedi iklimden bahistir. İklimlerin fersah olarak uzunluğu, içinde kaç dağ kaç ırmak olduğu, insanlarının rengi (siyah, sarı, esmer, karayağız vb.), her birinde hangi memleketlerin yer aldığı yazılmıştır.

5b-6a'da yer yuvarlakları çizilmiştir. 6b'de ise *Zikr-i Yeni Dünya* (başlık kenarda yazılmıştır) yani Cenevizli Kolon'un [Kristof Kolomb] seyahati anlatılmıştır. Daha sonra *Zikr-i Okyanus ez Bahr-i Muhit* gelir (8b). 'Okyanus' kelimesinin harflerini tek tek belirttikten sonra *"Mes'udi demiştir ki"* diyerek devam eder. Ardından *Zikr-i med ve cezir(9* a) ve *Bahr-i okyanus* haritası(9b) yer almıştır. Haritada Doğu'da İspanya ve İngiltere, Batı'da Yeni Dünya'nın "*şimalinde İspanya-yı cedid, cenubunda Peru"* gösterilmiştir. *Zikr-i hudud-ı mesafat-ı okyanus, Zikr-i cezayir-i bahr-i okyanus, Cezire-i Halidat, Cezire-i İngiltere*(11a*), Cezire-i Tuli*(s), *Cezire-i Kanarya, Cezire-i Mazera, Cezire-i Kanabile, Cezire-i Santiyago, Borigin, San Salub, İspanyola* (12a; sayfanın altında adanın haritası yer alır), *Kübed* (haritalı), *Şamayka* anlatılarak 13b'ye gelinir. *Zikr-i Muhit-i Şarki ez Bahr-i Muhit;* Çin, Hind, Habeş denizleri haritası (14 b), Muhit-i Şarki'deki adalar: *Komor* (haritalı), *Serendip, Seylan, ...Zenc, ...Cava, Sakotra* ve daha pek çok ada. 19b'de *Bahr-i Fars* anlatılıp, sayfa altında Bahr-i Fars ve Bahr-i Hind ve adalarının haritası çizilidir. 20b'de Bahr-i Kulzüm anlatılmış, 21 a'da kenarda Bahr-i Kulzüm - Halic-i Bahr-i Fars haritası çizilmiştir. 22 b'de *Tezkire* Sarihi Mevlana Nizam, İbnü'l-Verdi ve Mesudi'den alıntılarla Bahr-i Kırım, Azak Denizi, Sur-ı Kostantiniye, Bahr-i Berdil anlatılmış olup, 23a'da İngiltere adası ve Berdil denizi haritaları çizili ve Akdeniz evsafına dairdir. 23b'de Akdeniz devam eder ve sayfanın sonunda: *"Bahr-i mezburun icmalen şekli budur ki bazı harait-i mutebereden ahz ü tasvir olundu"* cümlesi yer alır.

24a'da Azak Denizi, Karadeniz, Marmara, Muhit-i Garbi, Berdil Denizi, İngiltere ve İzlanda adalarının da yer aldığı Akdeniz haritası çizilidir.

25a'da *"Zikr-i Cezayir-i Bahr-i Rum"* kırmızı başlığı altında *"Malum ola ki bu bahirde olan cezireler ve limanlar beyanında müstakil kitaplar tedvin olunmuştur. Cümleden Sultan Süleyman cülusunda Kemal Reis oğlu Piri Reis nam şahsın kitabı ve bu asra karib Menemenlizade resmettiği sudur-ı eşkal tafsil üzre görülüp kelamlarının meali naklolundu"* yazılıdır.

"ve Halic-i Kostantiniye'den ibtida ve Halic-i Sebte'de hatm-i kelam kılındı Karadeniz boğazından Akdeniz boğazına varınca sevahil ve cezayirin sureti budur ve bu mabeyn üç cezire vardır: Kızıl Adalar ve İmralı Adası ve Marmara Adası."

25b'de tam sayfada İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi haritası yer almıştır.

26a'da Kızıl Adalar, İmralı ve Marmara Adası anlatılmıştır. 26b'de Borcalık'tan bahsedilir: *"Bu ada Bandırma körfezi ağzında Muhanya nam karyenin burnuna muhazi bir küçük adadır ve Bandırma körfez nihayetinde bir kalenin ismidir Hala harabedir."*

Piri Reis'in *Bahriye*'s*i,* nüshaların çoğunda Kilitbahir ve Sultaniye ile başlayıp Megariz (Saros) Denizi'nde tamamlanır. Marmara Adası, Bandırma körfezi ve İmralı sona eklenmiştir. Burada ise Kızıl Adalar, İmralı ve Marmara Adası başta anlatılmış, Bandırma körfezi onları takip etmiştir.

27a'da üstte baş aşağı olarak Marmara ve Ege Denizi ile Ege adaları haritası yer alır. Hemen altında kırmızıyla *"Zikr-i Kilitbahir ve Sultaniye"* başlığı ve metni yer almıştır.

Sonra sırayla Bozcaada, İmroz (Gökçeada), Semadirek, Ilımlı (Limni), Taşoz, Ay-naroz, Selanik sahili, Eğriboz adası; genelde *Bahriye*'ni*n* sonlarında yer almış olan İskedos, İskilos, Çamlıca, Keçi adaları, Midilli (35a-36b yapraklarında), Sakız (37b-38b), Susam (39), İstanköy, Aleki, Harke adaları, Rodos (43b-45b), Kerpe (genelde bu ada sonlarda gösterilmiştir), İstanbulye, Koçpapas, Naksa v.s. adalar haritalarıyla birlikte, Girit (53a-55a), Çamlıca, Çuka adaları, Moton ve Koron kenarları, Kefalonya, Ayamavri, Korfuz (Korfu) adaları, Dobrovenedik kıyıları, Nova kalesi, Venedik, Ankona v.s. kaleler, Brindizi, Tarento, Santa Viga, Mesina Boğazı, Cicilya [Sicilya]adası, Sevite Vige (Çifte Viçe de derler), Roma kıyıları, Korsuka [Korsika], Sardunya adası, Nis, Fransa kıyıları, Velense, Minorka ve Mayorka, Payise adası, İspanya kıyıları, Septe Boğazı, Cezayir, Bicaye, Beled-i Unnab, Tunus limanı, Cirbe adası, Trablusgarp, İskenderiye, Nil, Gazze, Remle, Sur, Sayda, Beyrut, Trablusşam, Lazkiye, İskenderun, Tarsus, Silifke, Anamur, Kıbrıs (94a-96a), Alaiye,

Manavgat, Atalya [Antalya], Fenike, Gökova, Meis adası, Patara, Karacaören limanı, Megri (Fethiye), Köyceğiz, Karaağaç, Marmaris limanı.

"Marmaris limanına gelmekle Akdeniz ahvalini icmal nihayete ermiştir. Temme fi evahir-i sene hamse ve hamsin ve elf." 1055 H./1645 M. senesi sonlarında kitabın istinsahı tamamlanmıştır. Kitap böylece 97b yaprağında bitiyor.

Müntehab'ın hazırlandığı on yedinci yüzyılda *Kitab-ı Bahriye'nin* çok rağbet gördüğünü, bu yüzyılda istinsah edilen nüshalarının çokluğundan anlıyoruz: Nuruosmaniye Kütüphanesi 2997 (1038 H./1628 M.), Tübingen Staatsbibliothek MS.Or. Foliant 4133 (1054 H./1644 M.), Nuruosmaniye Kütüphanesi 2990 (l055 H./1645 M.), Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye 945 (1070 H./1659 M., Mahmud Efendizade el-Galatavi hattı) nüshaları birinci tertipten; Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet 30 (1093 H./1682 M., Ahmed b. Hacı Abdi Kapudanzade hattı) nüshası ise ikinci tertipten istinsah edilmiştir. Bu yüzyılda ve hatta daha sonraki yüzyılda da denizciler *Bahriye'den* yararlanmaya devam etmişlerdir.

Kitabımızın son yaprağında, *fevaid* denilen faydalı bilgiler yer almıştır. 98a'da *"el-Fevaidel-menkuletimin Tuhfeti'l-Fuhul"* ve *"el-Fevaid el-menkuleti min el-Umdeti'l-Mihriye fi Zabti'l-Ulumi'l-Bahriye"* başlıkları altında, adı geçen kitaplardan nakiller bulunmaktadır. 98b'de ise *"Kale eş-Şeyh Süleyman b. Ahmed b. Süleyman el-Muheyri fi Şerh-i Tuhfeti'l-Fuhul fi Temhidi'l-Usul"* diye başlayan alıntı ve altta büyükçe bir rüzgar gülü şeması yer almıştır.

Bu eserlerden *Tuhfetü'l-Fuhul,* Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünun* adlı eserinin birinci cildinde (s.371) geçmektedir: *"Tuhfetü'l-Fuhul - fi ilmi'l-bahr muhtasar ala seb'a ebvab müştemile ala ahvali mesalik el-Bahri'l-Hindi."* Hint Denizi'nden bahseden yedi babdan oluşan, denizciliğe dair bir eser olduğu kayıtlıdır. Yazmamızın 98. yaprağının b yüzünde ise bu esere Süleyman el-Muheyri'nin şerh yazdığını öğreniyoruz: *Şerh-i Tuhfeti'l-Fuhul fi Temhidi'l-Usul.* Bu eser *Keşfü'z-Zünun'da* görülmüyor.

Elimizdeki kitapta, *Bahriye*'d*en* seçmeleri yapan kişi, hemen bütün ada ve limanları eserine almış ancak bilgileri oldukça kısa kesmiştir. Haritaları ise bazen tek sayfaya bazen de kimi portolanları birleştirerek sayfa kenarlarına çizmiştir. Bazı mesafeler, *Bahriye'ye* göre, 4–15 mil farklıdır; hangisinin doğru ya da doğruya yakın olduğunu ancak haritacılar ortaya koyabilecektir. Sayfa kenarlarında sah ve minhu ile gösterilen notlardan (derkenar), sah işaretliler genellikle *Kitab-ı Bahriye*'den alıntı yapılırken atlanmış kısımlardır ve Revan nüshasında metne eklenmiştir. *Bahriye*'den farklı sayılabilecek tek husus, Piri Reis'in bizzat katıldığı ve yönettiği savaşları *Bahriye'sine* almayarak deniz savaşları tarihi değil denizcilik kitabı yazmak istediği halde, *Müntehab*'da Midilli,

Sakız ve Rodos adalarıyla ilgili bölümlerde bu adalardaki savaşlarla ilgili eklemelerin de yapılmış olmasıdır. Ama bu kısa eklemeler de kitabın denizci ruhunu değiştirememiştir.

Sonuç olarak, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi 227 numarada kayıtlı bu nüsha, *Kitab-ı Bahriye*'n*in* yazıldıktan 124 yıl sonra bile hâlâ yararlanılan bir eser olduğunu, müstensihi kim olursa olsun Piri Reis'e ve *Bahriye'ye* verilen değeri ve bazılarına henüz ulaşılamasa da, denizciliğe dair diğer eserleri bize bildirmesiyle önem taşımaktadır.

Yazarın notu: *Müntehab-ı Kitab-ı Bahriye*'nin (Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi No.227) hattının Kâtib Çelebi'ye ait olduğu ve eserin de Kâtib Çelebi'nin eseri olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. Fikret Sarıcaoğlu, "Piri Reisin Kitab-ı Bahriyye'sinin İzinde Katib Çelebi'nin Yeni Bulunan Eseri: Müntehab-ı Bahriyye," *Türklük Araştırmaları Dergisi,* 15, İstanbul, Bahar 2004, s. 7-57. Aynı yazar, *TDV İslam Ansiklopedisi,* c.26, s.73-75'te yer alan "Kitab-ı Bahriye" maddesinde, bu çalışmanın (*Müntehab*'ın) bir zeyl seviyesine ulaştığını söylemektedir. Ancak *Müntehab-ı Kitab-ı Bahriye*'nin dörtte üçüne yakın kısmı Piri Reis'in *Kitab-ı Bahriye*'sinden, kalan dörtte biri ise çoğu zaman yazarları da belirtilen diğer eserlerden, Menemenlizade başta olmak üzere, Batlamyus, Macesti, İbnü'l-Verdi, Nasir-i Tusi, Mesudi (Müruc'dan çokça alıntı yapılmış), el-Kindi, Sahib-i *Tuhfe*, İbnü'l-Esir ve diğer birçok eser ve yazardan alınmış, üstelik bu bizzat müstensih tarafından 4a ve 25a yapraklarıya bazı metin aralarında belirtilmiştir. Müntehab'da, *Kitab-ı Bahriye*'den seçilerek alınan cümlelerin bazen yerleri değiştirilmiş; bazen da cümle yapısı değiştirilmeksizin Türkçe kelimelerin yerine Arapçaları kullanılmıştır: *gayet çok* yerine *vafir*, *kullanır* yerine *istimal eder*, *girilür çıkılur* yerine *duhul ve huruc kabildir*, *ufak* yerine *hurde*, *sarp* yerine *sa'b*, *örtülmüş* yerine *musakkaf* vb. Ama metin aynıdır. Tamamına yakına Piri Reis'ten alıntı olan bir eseri yeni bir eser saymak ne derece doğru olur? Eserin hattının Kâtip Çelebi'ye ait olsa bile, tamamına yakına Piri Reis'ten alıntı olan bir eseri Kâtip Çelebi'nin yeni bir eseri olarak nitelemek ne derece doğru olur? Eğer müstensih Kâtip Çelebi ise, Kâtip Çelebi'nin, Piri Reis'in kitabının tamamına yakınını dilini Arapçalaştırarak yeniden kaleme almış ve bazı kısa ilaveler yapmış olması, onu *Müntehab*'ın yazarı olarak nitelendirmek için yeterli midir? Üstelik Kâtip Çelebi bu eseri kendi eserleri arasında saymadığı gibi, onun kadar dikkatli ve titiz bir müellifin, 98b yaprağında Süleyman el-Muheyri'nin *Şerh-i Tuhfeti'l-Fuhul fi Temhidi'l-Usul* adlı eserinde söylediklerinden bahsettikten sonra, bu eseri *Keşfü'z-Zünun* adlı eserinde zikretmemesi mümkün müdür?

Piri Reis and *Müntehab-ı Kitab-ı Bahriye*

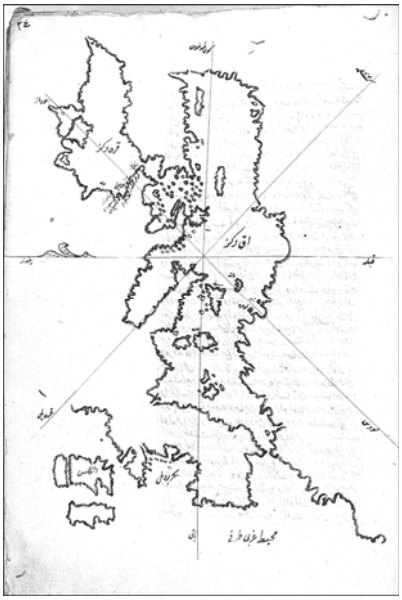
Miner Esiner Özen

Born in Gallipoli where the Ottomans set their first largest dockyards, Piri Reis (d.1554) is known both for his skills as a sailor and a cartographer. *Kitab-ı Bahriye* (Book of Seafaring) where he discussed the peculiarities of navigating along the shores of the Mediterranean sea was much esteemed by Turkish sailors. The 38 copies extant in Turkish and world libraries indicates that it was popular in the 16th, 17th centuries and even after.

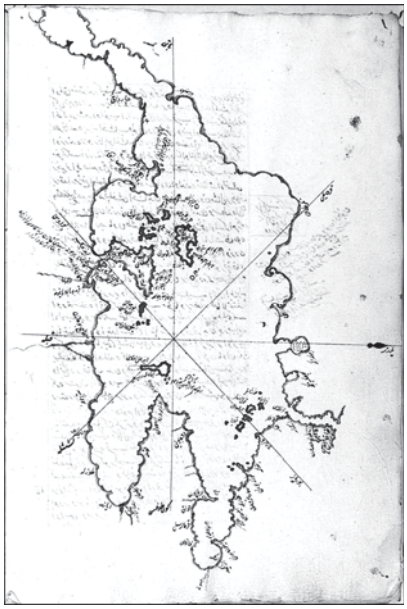
The present article, following an introduction presenting biographical information on Piri Reis and giving a brief description of *Kitab-ı Bahriye*, will focus on *Müntehab-ı Kitab-ı Bahriye* (A selection from the Kitab-ı Bahriye). Two copies of this manuscript are presently extant: one being in Topkapı Palace Museum Library the other in Süleymaniye Library. The manuscript studied in this article is the one kept in Süleymaniye Library (Aşir Efendi No.227). It bears the date 1645 indicating that the copy was made a century after Piri Reis's death. The name of the compiler is not mentioned on the manuscript, but has been proposed to the work of the seventeenth century scholar Kâtib Çelebi (1609-1657).

As the title *Müntehab* denotes, the text is heavily based on Piri Reis's *Kitab-ı Bahriye*, but includes sections drawn from some other authors. The information given on islands and harbors in *Kitab-ı Bahriye* is summarised in the *Müntehab*. Charts are reduced to single pages or drawn at the edges of the pages. The major difference between *Kitab-ı Bahriye* and the *Müntehab* is that the former does not include information on the naval campaigns held by Piri Reis in Lesbos, Chios and Rhodes while the latter includes such information. This can be explained by the fact that Piri Reis's aim was to make a book on seafaring and not on naval history. As a result of a comparison made between the two works, it can be argued that *Müntehab* can not be regarded as an original work, but is a text deriving from *Kitab-ı Bahriye*.

Key words: Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, *Müntehab-ı Kitab-ı Bahriye*, history of seafaring, Islamic charting, history of cartography; Ottoman maritime history, Kâtib Çelebi; **Anahtar kelimeler:** Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, *Müntehab-ı Kitab-ı Bahriye*, denizcilik tarihi, İslam haritacılığı, haritacılık tarihi, Osmanlı denizcilik tarihi, Kâtib Çelebi.

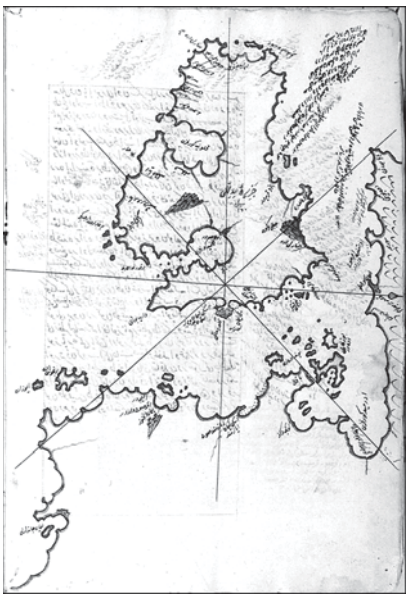
Resim 1. Akdeniz haritası, Aşir Efendi 227, yk. 24a

Resim 2. Boğazlar ve Marmara Denizi, Aşir Efendi 227, yk. 25b

Resim 3. Çanakkale Boğazı, Bozcada, Gökçeada (İmroz), Aşir Efendi 227, yk. 28b

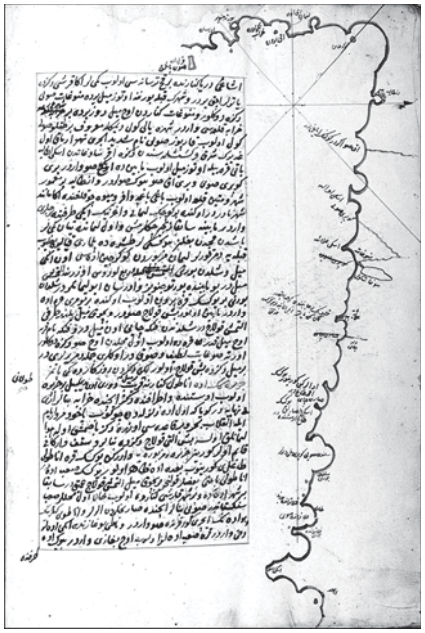
Resim 4. Edremit Körfezi ve Midilli, Aşir Efendi 227, yk. 36b

Resim 5. Cezire-i İstanbuliye, Aşir Efendi 227, yk. 46b

Resim 6. Cezire-i Girit, Aşir Efendi 227, yk. 53b

Resim 7. Anamur'dan Antalya ve Adrasan'a

Resim 8. Faralya Burnu'ndan Marmaris'e kadar

kadar olan kıyılar, Aşir Efendi 227, yk. 96b

olan kıyılar, Aşir Efendi 227, yk. 97b